

**ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ՖԻՆԱՆՍՆԵՐԻ ԵՎ ՎԱՐԿԵՐԻ ԱՄԲԻՈՆ**

Հ.Վ. ՊԻՎԱԶՅԱՆ

**ԻՆՖԼՅԱՑԻԱՅԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ,
ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ՁԵՎԵՐԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

**«ԴՐԱՄԱՇՐՁԱՆԱՌՈՒԹՅՈՒՆ, ՎԱՐԿԵՐ, ԲԱՆԿԵՐ»
ԱՌԱՐԿԱՅԻ ԴԱՄԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՏԵԶՍԵՐ**

**ԵՐԵՎԱՆ
ՀՊԱՀ
2010**

ՀՏԴ 336 (042)

ԳՄԴ 65.9 (2) 262

Պ 650

Հաստատված է Հայաստանի պետական ագրարային համալսարանի գիտական խորհրդի կողմից:

Մասնագիտական խմբագիր՝ տ.գ.դ., պրոֆեսոր Ա.Հ. Բայադյան
Խմբագիր՝ Ս.Ռ. Պետրոսյան

Գրախոսներ՝ տ.գ.դ., պրոֆեսոր Ա. Առաքելյան
տ.գ.դ., պրոֆեսոր Ռ. Սարինյան

ՊԻՎԱԶՅԱՆ Հ.Վ.

Պ 650

Ինֆլյացիայի էությունը, դրսևորման ձևերը և հիմնական առանձնահատկությունները: «Դրամաշրջանառություն, վարկեր, բանկեր» առարկայի դասախոսության տեքստեր. - Եր.: ՀՊԱՀ, 2010թ. - 28 էջ:

Դասախոսությունների տեքստն ընդգրկում է բավականաչափ կարևոր թեմա՝ կապված ինֆլյացիայի դրսևորման ձևերի, հակաինֆլյացիոն քաղաքականության և դրանց առանձնահատկությունների հետ:

Աշխատանքը նախատեսված է տնտեսագիտական ֆակուլտետի բոլոր մասնագիտությունների ուսանողների համար:

ՀՏԴ 336 (042)

ԳՄԴ 65.9 (2) 262

ISBN 978-9939-54-350-5

© Հ.Վ. Պիվազյան, 2010

© Հայաստանի պետական ագրարային համալսարան, 2010

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն.	4
Թեմա 1. Ինֆլյացիա (արժեզրկում).	5
1.1. Ինֆլյացիայի (արժեզրկման) էությունը, առաջացման պատճառները, սոցիալ-տնտեսական հետևանքները	5
1.2. Ինֆլյացիայի (սղանի) տեսակները	11
1.3. Ինֆլյացիայի տիպերը.	16
1.4. Ինֆլյացիայի դրսևորման ձևերը.	19
1.5. Հակաինֆլյացիոն քաղաքականության հիմնական ուղ- ղությունները.	23
Գրականություն.	27

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ապրանքային արտադրությունը չի կարող գոյություն ունենալ առանց փողի, իսկ փողը չի կարող առաջանալ ապրանքային արտադրությունից դուրս: Այս է վկայում այսօր տնտեսավարման նոր հարաբերություններում գտնվող յուրաքանչյուր երկիր, և այն չի կարող գոյատևել կամ զարգանալ առանց շուկայական տնտեսությանը հատուկ ենթակառուցվածքների, այդ թվում նաև բանկային համակարգի, որի հիմքում ընկած է առևտրային բանկերի գործունեությունը: Ներկայումս բանկերի և տնտեսավարող սուբյեկտների մեծ մասը չունի այնպիսի հիմնախնդիրներ, որոնք կապված են ոչ բավարար չափով փոխառու (ազատ) միջոցներ ունենալու հետ: Նրանց համար կարևոր խնդիր է գնաճի անընդհատ և արագ զսպման գործընթացը, որն ազատ շուկայական պայմաններում դարձել է անկառավարելի և խախտել դրամաշրջանառությունն ու ապրանքաշրջանառությունը: Իսկ դրամաշրջանառության կարգավորումը պահանջում է, որ շրջանառության մեջ գտնվող փողերն ապահովված լինեն ապրանքներով, հակառակ դեպքում գնաճն անխուսափելի է դառնում:

Այս թեման ներառում է գնաճի՝ ինֆլյացիայի, էությունը, առաջացման պատճառները, դրա սոցիալ-տնտեսական հետևանքները, ինֆլյացիայի դրսևորման ձևերը, տեսակները, արժեզրկման մի շարք առանձնահատկություններ, որոնք հատուկ են շուկայական տնտեսությանը, պարզաբանված են արժեզրկման հակաինֆլյացիոն քաղաքականության ուղղությունները: Ընդ որում՝ գնաճի կանխատեսումներն ու հիմնավորումներն իրականացվել են Կենտրոնական բանկի կողմից մշակված դրույթների և մի շարք տնտեսագետների կարծիքների հիման վրա: Օգտագործված է մասնագիտական գրականություն և ԿԲ-ի կողմից կազմված մակրոծրագրերի զարգացման բնութագրերը, ցուցանիշներ, որոք վերաբերում են բանկային համակարգի կանխատեսումներին:

ԹԵՄԱ 1. ԻՆՖԼԱՅԱՑԻԱ (ԱՐԺԵԶՐԿՈՒՄ)

1.1. Ինֆլյացիայի (արժեզրկման) էությունը, առաջացման պատճառները, սոցիալ-տնտեսական հետևանքները

Ինֆլյացիան պատկանում է համընդհանուր տնտեսական դասակարգման համակարգին և ի հայտ է եկել այն հասարակական տնտեսական ֆորմացիաներում, որտեղ գործում են ապրանքադրամական հարաբերությունները: Ինֆլյացիան դրամի արժեզրկումն է, դրամի գնողունակության անկումը՝ պայմանավորված գների բարձրացմամբ: Դրամի արժեզրկումը հիմնականում դրամաշրջանառության տնտեսական օրենքի խախտման հետևանք է: Իսկ դրամաշրջանառության խախտումը վերարտադրության անհամամասնական գործընթացների արդյունք է: Արժեզրկումն արտահայտվում է այն ժամանակ, երբ խախտվում են առաջարկն ու պահանջարկը, ինչպես նաև պետության եկամուտների ու ծախսերի անհավասարակշռությունը, փողի նկատմամբ տնտեսության ունեցած պահանջարկի և շրջանառության մեջ առկա փողի քանակի միջև անհավասարակշռությունը:

Ինֆլյացիա երևույթը բացատրելու համար կարևոր է պարզել դրա առաջացման պատճառները, ինչպես նաև դրա սոցիալ-տնտեսական հետևանքները: Ինֆլյացիա հասկացությունը լատիներեն (*inflatio*) նշանակում է ուռճացում, որն առաջին անգամ օգտագործվել է Հյուսիսային Ամերիկայում 1861-1865 թթ.: Այն նշանակում էր մի պրոցես, որն առաջացնում էր կանխիկ դրամի քանակի ավելացում: Իհարկե, ինֆլյացիան նոր երևույթ չէ, այն Ռուսաստանում առաջացել է դեռևս 18-րդ դարում, երբ ձևավորման փուլում էին ապրանքադրամական հարաբերությունները, և երբ երկրում ընթացող պատերազմի ծախսերը ծածկելու համար շրջանառության մեջ էին դրվում դրամներ: Իսկ շրջանառության մեջ դրված դրամները, մեծանալով, ավելացնում են ապրանքներ գնելու նկատմամբ պահանջը, ինչը նպաստում է դրանց գների աճին:

Բացի դրանից՝ տնտեսության մեջ այս տերմինը գործածվել է 20-րդ դարի սկզբին, երբ տնտեսագետները գրականության մեջ հիմնավորում էին թղթադրամների զանգվածային օգտագործման անհրաժեշտությունը. նրանց կարծիքով ինֆլյացիան գոյություն ուներ

նաև մետաղյա դրամի շրջանառության ժամանակ՝ պայմանավորված մետաղադրամի մաշվածությամբ, երբ մետաղի կշիռը նվազում էր: 20-րդ դարից սկսած ինֆլյացիան բազմաթիվ երկրների համար դառնում է սովորական երևույթ:

Տնտեսագետների կարծիքով՝ ինֆլյացիան բնութագրվում է որպես՝

- դրամաշրջանառությունում չափից ավել կամ ուռճացված թղթադրամներ, որոնք հանգեցնում են ոսկու և ապրանքների արժեգրկման միջազգային արժույթի նկատմամբ,
- թղթադրամների ուղղակի արժեզրկում,
- ընդհանուր գների թանկացում,
- բազմաբնույթ մի պրոցես, որը չունի միանշանակ բացատրություն:

Ինֆլյացիան բարդ սոցիալ-տնտեսական մի պրոցես է, որը վկայում է երկրի էկոնոմիկայի անհավասարակշռության մասին: Չնայած ինֆլյացիայի արտաքին դրսևորմանը՝ այն արտահայտվում է գների բարձրացմամբ:

Գների աճը կոչվում է *սղսճ*, որը բարձրանալով, արժեզրկում է շրջանառություն մտած դրամները: Գնաճի դեպքում փողը կորցնում է իր գնողունակությունը, ինչի հետևանքով ընկնում է ապրանքների իրացվելիության մակարդակը, դրամները չեն շրջանառվում, և սառեցվում է կապիտալը, իսկ շրջանառվող կապիտալը, մնալով դրամարկղերում, բանկային հաշիվներում, ֆիզիկական անձանց ձեռքին և եկամուտ չբերելով, արժեզրկվում է:

Ինֆլյացիան բացասական երևույթ է, քանի որ բարձր գները խախտում են դրամաշրջանառության արագությունը, ինչի հետևանքով խախտվում են դրամի անհրաժեշտ ծավալները. մի դեպքում դրամի քանակը ուռճանում է, մյուս դեպքում՝ նվազում, և չբավարարելով բարձր գների մակարդակը՝ դրամը կորցնում է իր գնողունակությունը և արժեզրկվում է:

Ինֆլյացիայի խորքային դրդապատճառները գտնվում են ինչպես շրջանառության, այնպես էլ արտադրության մեջ և շատ հաճախ պայմանավորված են երկրում գործող տնտեսական և քաղաքական հարաբերություններով: Ինֆլյացիայի առաջացման պատճառ են հանդիսանում դրամական էմիսիան, որը կատարվում է բյուջեի դեֆիցիտը ծածկելու, տնտեսության մեջ վարկային միջոցների գերհագեցումը, ինչպես նաև կառավարության կողմից իրականացվող մե-

քողները, որը ուղղված է ազգային արժույթի կուրսի կայունացմանը, երբ սահմանափակվում է դրամի շրջանառությունը: Ինֆլյացիայի գոյացման ոչ դրամական դրոպապատճառներն արտահայտվում են հասարակական վերարտադրության կառուցվածքային անհամաձայնության, տնտեսության գերաժախսի մեխանիզմով, պետական ֆինանսական քաղաքականության բնույթով, այդ թվում՝ հարկային, վարկային, գնաճային և այլ ձևերով: Այս բոլորը վկայում են այն մասին, որ ինֆլյացիան բարդ բազմաբնույթ մի երևույթ է՝ պայմանավորված վերարտադրության պրոցեսի խախտմամբ, տնտեսության անհամաձայնեցված զարգացմամբ և պետության էմիսիոն ու առևտրային բանկերի վարած քաղաքականության առանձնահատկություններով:

Գոյություն ունեն բազմաթիվ ազդող գործոններ, որոնք կապվում են արտադրական ոլորտի հետ, բայց արտահայտվում են դրամաշրջանառությունում: Այդ գործոնները բաժանվում են երկու խմբի՝ ա) ներքին և բ) արտաքին:

Ներքին գործոններն են տնտեսության ռազմականացումը, որն արտահայտվում է շուկայի գնագոյացման մեխանիզմով, պետության էկոնոմիկայի դրությամբ, բյուջեի դեֆիցիտով, ֆինանսական ճգնաժամերի առկայությամբ, վարկային քաղաքականության դերով, արտադրության ցիկլային բնույթով և այլն:

Արտաքին գործոնների թվին են դասվում այլ երկրների ինֆլյացիայի մակարդակը, միջազգային վարկային հարաբերությունները, կատարվող ինվեստիցիաների ծավալը և այլն:

Ինֆլյացիայի ժամանակ կապիտալը տեղափոխվում է դեպի դրամաշրջանառություն, որտեղ դրամի շրջանառությունը շատ ավելի բարձր է, որը բերում է հսկայական եկամուտներ, միաժամանակ մեծանում են ինֆլյացիոն ռիսկերը: Շուկայական տնտեսության մակրոտնտեսական բաշխվածության ժամանակավոր խախտումը վերածվում է տնտեսավարման շուկայական մեխանիզմով գների աճի և այլ դրամական ու ապրանքային ռեսուրսների անհամաչափ զարգացման: Շուկայի հիմնական խնդիրը չվերահսկվող ինֆլյացիայի արագացման կանխումն է, հակառակ դեպքում տեղի կունենա արտադրության տեմպերի թուլացում, ինչն էլ կքայքայի տնտեսությունը և կհանգեցնի ներդրումների կորուստների և կրճատման:

Ժամանակակից պայմաններում ինֆլյացիան ողջ աշխարհում կրում է խրոնիկ՝ մշտական բնույթ: Այն պայմանավորված է ինչպես

դրամական, այնպես էլ ոչ դրամական, հաճախ քաղաքական զարգացումներով: Այսօր լրիվ բացառել կամ կանխել ինֆլյացիան նույնիսկ շուկայի կարգավորման պայմաններում անհնար է, միայն կարելի է վերահսկել ինֆլյացիոն ռիսկերը: Ինֆլյացիան արտահայտվում է գների ընդհանուր բարձրացմամբ և ազգային արժույթի արժեզրկմամբ: Մինչդեռ պլանային բաշխվածության համակարգում ինֆլյացիան հիմնականում արտահայտվում էր տնտեսության դեֆիցիտի, ապրանքի անորակության միջոցով և ոչ թե գների բարձրացմամբ: Արհեստական և չհիմնավորված գները մեծ ազդեցություն են ունենում արտադրության փաստացի ծավալների վրա, ինչպես նաև նվազեցնում են պահանջարկը շուկայում, արգելակվում է տնտեսության զարգացումը, դրա տեխնիկական մակարդակի զարգացումը, և ձևավորվում է ապրանքների դեֆիցիտ: Իսկ երբ շրջանառությունում դրամական միջոցներն ապահովված չեն ապրանքային արտադրանքի ծավալներով, ապա դրանք չեն շրջանառվում, սառեցվում են դրամարկղերում կամ բանկային հաշիվներում, և եկամուտ չի ձևավորվում, այսինքն՝ դրամները կորցնում են իրենց արժեքը՝ արժեզրկվում են:

Գները, որոնք կառավարվում են պետության կողմից, կարող են երկար ժամանակ չփոխվել, բայց դրանք կլանվում են վերավաճառողների կողմից, և ձևավորվում են սև շուկաներ, որտեղ ապրանքներն իրացվում են բարձր գներով, ինչը դանդաղեցնում է կապիտալի շրջապտույտը, նագում է ապրանքների իրացվելիության մակարդակը, որը ազդող գործոն է եկամուտների ստացման և դրանց ծավալների նվազման վրա: Այդպիսի ինֆլյացիան կոչվում է թաքնված. ի տարբերություն բաց ինֆլյացիայի՝ այն ամրագրվում է համապատասխան ծառայությունների կողմից: Թաքնված ինֆլյացիան արտահայտվում է նաև նրանով, որ նախկին գնով գնվում է ավելի ցածր որակի և ավելի քիչ քանակությամբ ապրանք: Թաքնված ինֆլյացիա կարող է լինել նաև շուկայական հարաբերությունների պայմաններում, երբ կառավարությունը փորձում է ինֆլյացիան կանխել ոչ թե տնտեսության զարգացման միջոցով, այլ վերահսկելով դրամի քանակը շրջանառությունում և արտարժույթի կուրսը պահելով անփոփոխ: Այդ ժամանակ ինֆլյացիան արտահայտվում է խրոնիկ նվաճումներով, որի հետևանքով տնտեսական հարաբերությունները խախտվում են, արտադրության ծավալները անկման տենդենց են գրանցում:

Ինֆլյացիան, արտահայտվում է գների բարձրացմամբ, և ապրանքների գները կարող են բարձրանալ շրջանառվող ոսկու գնի աճման կամ արտարժույթի կուրսի աճման պայմաններում, ինչպես նաև տնտեսության առողջացման կամ զարգացման ժամանակ, գները նպաստում են եկամուտների ավելացմանը: Այս դեպքում ընդհանուր գները կարող են բարձրանալ շուկայում առավել ժամանակակից և նոր ապրանքների հայտնվելու դեպքում, ինչպես նաև դրանց նկատմամբ պահանջարկի մեծացման հետևանքով, որը կարող է ունենալ սոցիալ-տնտեսական հետևանքներ: Տնտեսապես զարգացած երկրներում գների ինդեքսացիայի հաշվարկման ժամանակ բացառվում է գնի բարձրացումը՝ կապված արտադրանքի որակի հետ: Ինֆլյացիայի ժամանակ տարբեր խմբի արտադրանքների գները բարձրանում են անհավասարաչափ, որի արդյունքում փոխվում է ապրանքների գների հաշվարկման մեթոդիկան, և այդ ժամանակ ազգային եկամուտը վերաբաշխվում է ոչ միայն արտադրության ճյուղերի միջև, այլ նաև բնակչության խմբերի միջև: Եթե ինֆլյացիան առաջացել է շուկայում հայտնված լրացուցիչ դրամական ռեսուրսների առկայության դեպքում, ապրանքների գները բարձրանում են տարբեր արագությամբ: Ավելցուկ դրամների առկայության դեպքում նախ աճում են առաջին անհրաժեշտության ապրանքների գները, այնուհետև երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների, մասնավորապես անշարժ գույքի գները: Ինֆլյացիայի ժամանակ պարտադիր չէ, որ գների համատարած աճ գրանցվի, նույնիսկ ինֆլյացիայի բարձր աճի դեպքում որոշ գներ մնում են անփոփոխ, անգամ նվազում են:

Գների բարձրացումը կարող է լինել ոչ միայն ինֆլյացիայի հետևանք, այլ նաև կարող է հանդիսանալ դրդապատճառ արժեզրկման մի անգամ դրամի, մյուս անգամ ապրանքների: Մեծածախ գների բարձրացումը անհրաժեշտություն առաջացրեց դրամական մուտքերը համապատասխանացնելու գնային համակարգին: Երբ ապրանքների գները աճում են, ապա դրամական միջոցների կանխիկ և անկանխիկ շրջապտույտներում իրականացվում են գների բարձրացումից դանդաղ իրացում, այսինքն՝ տնտեսության մեջ նկատվում է դրամի պակաս, դրա համար պետությունը շրջանառություն է բաց թողում բարձր անվանական արժեքներով դրամանիշեր (10, 50, 100 հազարանոցներ), բայց դա այնքան էլ չի փրկում իրավիճակը, քանի որ գնաճը (սղաճը) ստեղծում է ճգնաժամային իրավիճակներ, ինչը բացասաբար է ազդում և տնտեսության զարգացման,

և բնակչության վճարային հաշվեկշռի վրա: Ինֆլյացիան առաջանում է նաև առաջարկի և պահանջարկի խախտման հետևանքով, որի համար կարելի է սահմանել երկու տիպի ինֆլյացիա՝ *պահանջարկի ինֆլյացիա*, որը պայմանավորված է ուռճացված պահանջարկով, և *ծախսերի ինֆլյացիա*, որը հանգեցնում է գների բարձրացման արտադրության ծախսերի հետևանքով:

Ինֆլյացիայի սոցիալ-տնտեսական բացասական հետևանքը արտահայտվում է ամբողջ տնտեսության զարգացման վրա: Եթե սկզբնական շրջանում ինֆլյացիան նպաստում էր արտադրության աճին, ապա հետագայում ինֆլյացիան խորացնում է տնտեսությունների անկումը ու տարբեր ճյուղերի անհամամասնական զարգացումը: Որպես կանոն՝ կրճատվում են լայն սպառման ապրանքները, արտադրանքները, մեծանում են ռազմական արտադրության ճյուղերը և դրամական ազատ միջոցներն օգտագործվում են անարդյունավետ: Ինֆլյացիայի հետևանքով խախտվում են վարկային հարաբերությունները. նախ վարկավորողները կորցնում են իրենց վստահությունը վարկառուների հանդեպ, քանի որ վերադարձը կատարվում է արժեզրկված փողերով, որոնք նվազեցնում են կապիտալը, իսկ արտադրահարաբերությունները վերարտադրվում են անհամաչափ կամ կորցնում են շուկայական իրենց մրցակցությունը: Ինֆլյացիան մեծ վնասներ է հասցնում մանր արտադրողներին. նախ նրանց խնայողություններն են արժեզրկվում, ապա նրանց ապրանքների գներն ավելի դանդաղ են բարձրանում, քան շուկայում խոշոր արտադրողների ապրանքների գները:

Ինֆլյացիան բացասաբար է ազդում աշխատավարձի վրա, որովհետև գների բարձրացման պատճառով ընկնում է ռեալ աշխատավարձը, մեծանում է փողի քանակը շրջանառության մեջ, խախտվում է դրամաշրջանառությունը, որն արտահատկվում է դրամի կուրսի տատանմամբ, ինչպես նաև բացասաբար է ազդում սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների վրա: Ինֆլյացիան բացասաբար է ազդում նաև երկրի ներքին և արտաքին քաղաքականության վրա, ինչպես նաև պետության եկամուտների վրա: Ինֆլյացիայի ժամանակ պետությունն ստանում է արժեզրկված եկամուտներ, որը չի բավարարում նախատեսված ծախսերը կատարելուն, և ձևավորվում է դեֆիցիտ, իսկ դեֆիցիտը թուլացնում է պետական կառավարման ապարատի դերը սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների կարգավորման գործում:

Այդ նպատակով բոլոր երկրներում մշակվում են միջոցառումներ ինֆլյացիայի հետևանքները մեղմելու, պետական եկամուտներն ավելացնելու ուղղությամբ, սահմանվում են դրամի էմիսիայի նոր լիմիտներ, կատարվում են դրամական բարեփոխումներ (ռեֆորմներ):

1.2. Ինֆլյացիայի (սղածի) տեսակները

Ժամանակակից պայմաններում ինֆլյացիան ողջ աշխարհում կրում է խրոնիկ՝ մշտական բնույթ: Այն պայմանավորված է ինչպես դրամական, այնպես էլ ոչ դրամական, հաճախ քաղաքական զարգացումներով: Քանի որ ինֆլյացիան արտահայտվում է գների ընդհանուր բարձրացմամբ և ազգային արժույթի արժեզրկմամբ, ապա շուկայի պայմաններում ինֆլյացիան հիմնականում արտահայտվում է տնտեսության դեֆիցիտի կամ տնտեսական աճի անկման, ապրանքների անորակության, դրամաշրջանառության խախտմամբ, ինչն էլ դրամին տանում է անկայուն շարժի կամ դրամի գնողունակության անկման, ապրանքների իրացվելության մակարդակի նվազման: Վերը ներկայացված իրավիճակը բացասական երևույթներ են, որի արդյունքում ձևավորվում է նախ դրամի ինֆլյացիա, ապա ապրանքների ինֆլյացիա, որը որոշ տնտեսագետներ անվանել են 1) *պահանջարկի ինֆլյացիա* և 2) *ծախսերի ինֆլյացիա*:

Որոշ դեպքերում ինֆլյացիան դրսևորվում է *արհեստականորեն*, և չինովնիկական գների պայմաններում ապրանքների նկատմամբ ձևավորվում է արտադրության փաստացի ծավալների արգելակում, մյուս կողմից տեղի է ունենում պահանջարկի լրիվ նվազում: Արդյունքում արգելակվում է տնտեսության զարգացումը, նրա տեխնիկական մակարդակի բարձրացումը, և առաջանում է ապրանքների դեֆիցիտ: Այդ ժամանակ շրջանառության մեջ մտած դրամները, ապահովված չլինելով ապրանքներով չեն շրջանառվում, սառեցվում են՝ մնալով դրամարկղերում կամ բանկի հաշվարկային հաշիվներում, բնակչության ձեռքին, հետևաբար՝ եկամուտ չեն բերում իրենց սեփականատիրոջը և արժեզրկվում են: Տեղի է ունենում նաև հակառակ պրոցեսը, երբ շրջանառությունում առաջարկն է ավելանում, և համապատասխան չափով պահանջարկ չի լինում այդ ապրանքատեսակի կամ սեզոնային ապրանքների նկատմամբ, այդ ժամանակ առաջանում է *ծախսերի ինֆլյացիա*:

Գները կարող են երկար ժամանակ չփոխվել, բայց ամրագրված գներով իրականում անհնար է գնել շատ ապրանքներ, քանի որ դրանք ուղղակի չկան ազատ վաճառքում: Որպես օրենք՝ այդ պայմաններում առաջանում է պաշտոնական և ոչ պաշտոնական գների չափավորում, հետևաբար՝ առաջանում են շուկայական և ոչ շուկայական գներ, որտեղ ապրանքանյութական արժեքներն ստանում են բարձր կամ ցածր գներ: Այդպիսի գնագոյացումը նվազեցնում է ապրանքների և ծառայությունների իրացվելիության մակարդակը՝ ազդելով եկամուտների ստացման վրա: Ապրանքների գների բարձրացման դեպքում, ճիշտ է, եկամուտն աճում է, բայց և այնպես առաջանում է *թաքնված ինֆլյացիա*, որն ի տարբերություն բաց ինֆլյացիայի, ամրագրվում է համապատասխան ծառայությունների կողմից: Թաքնված ինֆլյացիան արտահայտվում է նաև նրանով, որ նախկին գնով գնվում է ավելի ցածր որակի և ավելի քիչ ապրանք, նոր արտադրանքների գինը բարձրանում է ավելի արագ, քան որակը, վաճառքում հայտնվում է ավելի էժանագին ընտրանի: Տնտեսության մեջ արտադրության տեմպերի նվազումը և գների պահպանումը նույնպես արժեզրկման երևույթներ է առաջացնում: Թաքնված ինֆլյացիան կարող է առաջանալ նաև շուկայական հարաբերությունների պայմաններում, երբ կառավարությունը փորձում է կանխել ինֆլյացիան ոչ թե տնտեսության զարգացման ուղղությամբ, այլ վերահսկելով դրամի քանակությունը և արտարժույթի կուրսը պահում է անփոփոխ: Այդ դեպքում ինֆլյացիան արտահայտվում է խրոնիկ չվճարումներով, տնտեսական հարաբերությունների զարգացմամբ, արտադրության ծավալների անկմամբ: Եվ որպեսզի ինֆլյացայի մակարդակը պահպանվի սահմանված չափով, կառավարությունը նախընտրում է ձգձգել բյուջետային հաստատությունների ֆինանսավորումները, մասնավորապես՝ պետպատվերների վճարումները, աշխատավարձերը, թոշակները, նպաստները, դոտացիաները և այլ վճարումներ: Դրանով էլ պետության կողմից զսպվում է շրջանառությունում կանխիկ դրամի քանակը՝ նվազեցնելով պահանջարկը, զսպելով գների աճը՝ կարգավորվում է խրոնիկ և աճող ինֆլյացիան:

Ինֆլյացիան, որպես կանոն, չափվում է գների բարձրացմամբ, բայց ոչ բոլոր դեպքերում է գների բարձրացումը կապվում ինֆլյացիայի հետ: Ապրանքների գները կարող են բարձրանալ նաև շրջանառվող ոսկու, արտարժույթի գների աճման պայմաններում, ինչպես նաև տնտեսության զարգացման և առողջացան ժամանակ, երբ գնե-

րի բարձրացման հետ միաժամանակ ավելանում են եկամուտները: Գների բարձրացումը՝ պայմանավորված առավել ժամանակակից և նոր ապրանքների շուկայում հայտնվելու հետ, բնութագրում է հասարակության կենսամակարդակի բարձրացումը, որն արտահայտվում է պահանջարկով:

Հայտնի է, որ ինֆլյացիայի ժամանակ շուկայում շրջանառություն մտած լրացուցիչ դրամական ռեսուրսները ապրանքների գների աճման վրա ազդում են տարբեր արգությանը: Ավելցուկ դրամի առկայության դեպքում սկզբում աճում են առաջին անհրաժեշտության ապրանքների գները, այնուհետև երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքներինը, մասնավորապես անշարժ գույքի գները: Ինֆլյացիայի ժամանակ պարտաիր չէ գների համատարած աճ, նույնիսկ բարձր ինֆլյացիայի աճի պայմաններում որոշ գներ մնում են անփոփոխ, որոշները նույնիսկ նվազում են:

Գների բարձրացումը Արևմտյան տնտեսագետները դիտարկում են, որպես կանոն, կամ անհրաժեշտ պայման, նրանք վերլուծության ենթարկելով պահանջարկի ու առաջարկի համապատասխանությունը, հիմնավորում են ապրանքի գների փոփոխությունը, որտեղից էլ հիմնավորում են *պահանջարկի ինֆլյացիան* որպես ուռճացված պահանջ, և *ծախսերի ինֆլյացիա*, որը բերում է գների բարձրացում արտադրության ծախսերի հետևանքով:

Պահանջարկի ինֆլյացիան պայմանավորված է շրջանառությունում դրամական միջոցների ուռճացմամբ և դրա հետ կապված տվյալ գնային մակարդակի գնողունակության անկմամբ և այդպիսի պահանջարկի սահմաններում արտադրության ոչ բավարար ճկունությամբ, այսինքն՝ արտադրության ծավալները չեն բավարարում շուկայի պահանջներին: Շուկայի պահանջների աճը, որը գերազանցում է տնտեսության արտադրական հնարավորությունները, առաջացնում է գների բարձրացում: Դրամական միջոցների ուռճացումը շրջանառությունում հանդիսանում է երկրի սպառազինության արդյունք, երբ հսկայական միջոցներ ուղղորդվում է բանակին, երկրի պաշտպանությանը, որը առաջացնում է բյուջեի դեֆիցիտ: Վերջինս փակվում է դրամական էմիսիայի միջոցով: Լրացուցիչ դրամական միջոցները, հայտնվելով շրջանառության մեջ, առաջին շրջանում արտադրության ծավալներն ընդլայնվում են, և ապրանքների իրացումն արագացնելու համար գներն անկում են: Ուստի կարելի է եզրակացնել, որ ինֆլյացիան նվազագույն չափերով նույնիսկ օգտա-

կար է, քանի որ այն վերարտադրության ճգնաժամի և զբաղվածության նվազեցման դեմ լուրջ միջոց է հանդիսանում: Պահանջարկի ինֆլյացիայի ժամանակ դրամաշրջանառության մեջ առաջ են գալիս ավելցուկ դրամական միջոցներ սահմանափակ առաջարկի նկատմամբ, որը և բերում է գների բարձրացման և դրամի արժեզրկման:

Ծախսերի ինֆլյացիան դիտարկում են որպես արտադրության կարողությունների անկում, առաջին հերթին աշխատավարձի ծախսերի հետ կապված, մյուս դեպքում արտադրության կրճատումների հետևանքով գործազրկության մակարդակի բարձրացմամբ առաջանում է բնակչության եկամուտների անկում, որը պահանջում է աշխատավարձի ինդեքսացիա: Իսկ աշխատավարձի բարձրացումն առաջացնում է տնտեսության ծախսերի աճ, և գործող գներով ապրանքանյութական արժեքների ձեռք բերումը նվազեցնում է արտադրության ծավալները: Եվ, որպեսզի ծածկվեն կատարված ծախսերը և վերարտադրությունը դարձնեն անընդհատ, ընդլայնված և զարգացող, իսկ եկամտի տեմպերն՝ անփոփոխ, ապա անհրաժեշտություն է դառնում գները բարձրացնելու: Առաջանում է ինֆլյացիոն շրջան. գների բարձրացումը պահանջում է աշխատավարձի աճ և այսպես շարունակ:

Ծախսերի ինֆլյացիան կարող է տեղի ունենալ միայն այն դեպքում, երբ ավելանում են ծախսերը միավոր արտադրանքի վրա, սակայն աշխատավարձը միավոր արտադրանքի ծախսերի բարձրացման միայն մի տարրն է: Եվ քանի որ ապրանքների գների բարձրացումը կապված է հիմնականում հումքի, էներգակիրների և տրանսպորտային ծախսերի ավելացման հետ, ապա նյութական ծախսերի աճը ողջ աշխարհում օրինաչափ երևույթ է՝ պայմանավորված տրանսպորտային, հումքային ու էներգակիրների թանկացմամբ, իսկ դրանք միշտ արտադրության ծախսերի վրա ազդող գործոններ են: Ընդհանրապես, արտադրության մեջ նոր տեխնոլոգիաների ներդրումները բարձրացնում են արտադրության արտադրողականությունը՝ նվազեցնելով միավոր արտադրանքի վրա կատարված ծախսերը, բայց և այնպես տեղի է ունենում իրացման գների բարձրացում՝ առաջ բերելով ծախսերի բարձրացում:

Եթե դրամական միջոցների քանակը շրջանառությունում արագ չի համապատասխանեցվում գների բարձրացման մակարդակին, ապա դրամաշրջանառության մեջ առաջանում են խնդիրներ, ինչպիսիք են վճարային միջոցների դեֆիցիտը, չվճարումները, դրանցից

բխող տնտեսության անկումը, տնտեսությունների արգելակումը, ապրանքների քանակի նվազեցումը և այլ երևույթներ:

Ծախսերի և պահանջարկի ինֆլյացիաները փոխկապակցված են և փոխհամաձայնեցված, դրանք դժվար է տարանջատել: Ավելցուկ դրամական միջոցները տնտեսությունում միշտ առաջ են բերում ուռճացված պահանջարկ, որն իր հերթին առաջացնում է անհավասարակշռություն շուկայի առաջարկի և պահանջարկի միջև, ինչի հետևանքով տեղի է ունենում գների աճ: Պահանջարկի ինֆլյացիան տարածվելով խաթարում է դրամային շուկան և խթանում է տնտեսավարման տարբեր ճյուղերի անհավասարաչափ զարգացումը, որն ի վերջո վերաճում է ծախսերի ինֆլյացիայի: Ընդհանրապես, ինֆլյացիոն գործընթացներում մեծ դեր են խաղում արտաքին տնտեսական կապերը: Ինֆլյացիան առաջանում է այն ժամանակ, երբ ներկրվում են առաջին սպառման առարկաներ, մասնավորապես հումքի և էներգակիրների մեծ ծավալներ, որոնց գների աճն առաջացնում է ծախսերի ինֆլյացիա: Ներմուծվող գները ոչ միայն ազդում են տեղական արտադրանքի գնի վրա, այլ նաև հանգեցնում են ծախսերի ինֆլյացիայի սրմանը, որը և բարձրացնում է պատրաստի արտադրանքի գինը: Հատուկ ազդեցություն ունի ինֆլյացիայի վրա արտասահմանյան արտարժույթի ներմուծումը շրջանառություն, քանի որ Կենտրոնական բանկի կողմից գնվող և ներմուծվող արտարժույթը առաջ է բերում դրամական միջոցների ավելցուկ, որն էլ արժեզրկում է դրամը և ուժեղացնում է ինֆլյացիան (գնաճ): Ուստի շատ մեծ է Կենտրոնական բանկի կողմից հավասարակշռված դրամավարկային քաղաքականության դերը, միտված արտարժույթի պահուստային հիմնադրամի ստեղծման, դրա սահմանաչափերի պահպանման և արտարժույթի կուրսի կայունացման ուղղությամբ՝ միաժամանակ բացառելով տնտեսության վրա ինֆլյացիոն ճնշումը: Կարևորվում է նաև տնտեսության դոլարացումը, երբ դոլարը, որպես զուգահեռ արտարժույթ, շրջանառությունում հավասարապես կատարում է դրամի ֆունկցիան: Եթե դրամը շրջանառության մեջ օգտագործվում է ավելի հաստատուն, քան դոլարը, ապա ազգային դրամը (արժույթ) ավելի արագ կարող է արժեզրկվել, քան արտարժույթը:

Ներմուծվող ինֆլյացիայի դերը բարձրանում է բաց տնտեսության աճի հետ միաժամանակ՝ ներքաշելով այն համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամերի մեջ: Ինֆլյացիան կարող է առաջանալ նաև քաղաքական անկայունության հետևանքով, զանգվածային

լրատվամիջոցների գործունեության արդյունքում, կառավարության նկատմամբ վստահության կորստի դեպքում: Ինֆլյացիոն սպասումների պայմաններում բնակչությունը գերադասում է պահել իր խնայողությունները ոչ ազգային դրամով: Ինֆլյացիոն սպասումներն արագացնում են ընթացիկ պահանջարկը, ինչը վնասում է վարկային համակարգի խնայողությունների և ներդրումային հնարավորությունները: Բացի դրանից՝ ինֆլյացիան կարող է վերարտադրվել նաև պետության մեջ քաղաքական անկայունության և բնակչության սոցիալական ակտիվության պայմաններում, որը կարող է հանգեցնել գործադուլների տնտեսության գերակա բնագավառներում:

Պլանային համակարգից շուկայականին անցնելու ընթացքում, Հայաստանի Հանրապետությունում հիմնականում նկատվել է ուղղորդող ինֆլյացիա՝ պայմանավորված ներքին գների արդարացի կառուցվածքային փոփոխություններով: Տնտեսավարման նոր պայմաններում չի կարելի թողնել գնագոյացման հին համակարգը, որը փաստացի հավասարակշռում է եկամուտը, բյուջեի մուտքերն ու ծախսերը, արտադրանքի պահանջարկն ու առաջարկը, զբաղվածությունը, ներմուծումն ու արտահանումը: Փակ տնտեսության պայմաններում պետական գների կայունացումն ստեղծում էր համեմատաբար կայուն մակրոտնտեսական հավասարակշռություն: Տնտեսական կյանքի բոլոր ճյուղերի ազատականացման հետևանքով այդ հավասարակշռությունը կտրուկ խախտվեց, իսկ ազատ գնագոյացման արդյունքում նկատվեց տնտեսությունում արժեքային նոր գնագոյացում, որը առաջացրեց ուժեղ *ուղղորդող ինֆլյացիա*:

1.3. Ինֆլյացիայի տիպերը

Ինֆլյացիայի առավել ընդհանուր բնութագրումը ապրանքաշրջանառության նկատմամբ դրամական զանգվածի գերազանցումն է կամ դրամաշրջանառության խախտման հետևանքը, որը բերում է դրամական միավորի արժեզրկում և ապրանքների գների աճ:

Նախկինում ինֆլյացիան, որպես կանոն, առաջանում էր արտակարգ իրավիճակներում, օրինակ՝ պատերազմների ժամանակ, երբ ռազմական ծախսերը և բյուջեի դեֆիցիտը ծածկելու նպատակով թողարկվում էին մեծ քանակությամբ թղթադրամներ: Վերջին տասնամյակներում նկատվում են ինֆլյացիայի առաջացման բազմաթիվ նոր պատճառներ, որը շատ երկրներում դարձել է խրոնիկ (մշտական), ազդելով վերատադրության գործընթացի վրա:

Տարբերակում են ինֆլյացիայի մի քանի տիպեր՝

- չափավոր (սողացող),
- թռիչքային (թռչող),
- արշավող,
- փոխանցվող,
- գերինֆլյացիա (հիպերինֆլյացիա),
- խրոնիկ կամ ստագֆլյացիա:

Չափավոր (սողացող) ինֆլյացիայի պայմաններում գները տարեկան աճում են ոչ ավելի քան 5-10 %-ով, որը բնորոշ է զարգացող երկրներին, որտեղ ընթանում է դրամի դանդաղ (մեղմ) արժեզրկում՝ տարեցտարի: Քեյնսական տնտեսագետները մնան ինֆլյացիան դիտարկում են որպես բավարար պայման տնտեսության զարգացման համար: Այս տիպը հնարավորություն է տալիս կարգավորել գներն արտադրության պահանջին համապատասխան:

Թռիչքային ինֆլյացիայի դեպքում տարվա ընթացքում գներն աճում են 20-200 %-ով: Այս դեպքում լուրջ խնդիրներ են առաջանում գործարքներ կամ պայմանագրեր կնքելու ժամանակ, որտեղ գների մնան աճը կարող է ճգնաժամեր առաջացնել արտադրահարաբերություններում, և դրությունը կդառնա անկառավարելի, ֆինանսապես անկայուն: Թռչող ինֆլյացիան անիմաստ է դարձնում դրամական խնայողությունները, որոնք նախատեսված են ոչ միայն երկարատև օգտագործման ապրանքներ, այլ նաև ամենօրյա օգտագործման ոչ տնտեսական ապրանքներ գնելու համար: Արդյունքում ուժեղանում են ինֆլյացիոն սպասումները, և գնորդն ամբողջությամբ ուղղորդվում է տնտեսական ապրանքներ գնելու: Օրինակ՝ 1995 թվականին 1994 թվականի համեմատ Հայաստանում գներն աճել էին 276 %-ով, իսկ դա նշանակում է, որ երկրի վճարային հաշվեկշիռը խախտված էր և չէր ապահովում երկրի ֆինանսական կայունությունը:

Արշավող ինֆլյացիան արտահայտվում է ապրանքային ձևում, երբ ապրանքների գները բարձրանում են տարվա ընթացքում մեկ անգամ՝ միանգամից, որը կարելի է հետագայում հաղթահարել՝ կարգավորելով տնտեսության ֆինանսական դրությունը:

Փոխանցվող ինֆլյացիան արտահայտվում է ապրանքների գների անընդհատ, բայց դանդաղ աճով. այս դեպքում դրությունը տնտեսությունում բարդանում է, և երևույթը կարող է հասնել գերինֆլյացիոն բնույթի:

Գերինֆլյացիան (հիպերինֆլյացիա) շրջանառության մեջ փողի քանակի և ապրանքների գների մակարդակի չափից ավելի աճն է, որն արտահայտվում է տարեկան 200 %-ից բարձր ցուցանիշներով, ինչն անկառավարելի է դարձնում տնտեսությունը: 1992 թ. Ռուսաստանում, ինչպես նաև դաշնության անդամ երկրներում գներն աճեցին ավելի քան 26 անգամ: Ընդհանուր գնային ինդեքսը 1995 թ. չորս տարվա ընթացքում աճեց 4500 անգամ: Հիպերինֆլյացիայի օրինակ կարող է ծառայել նաև դրամաշրջանառության վիճակը պատերազմից հետո: Գերմանիայում առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո գներն աճել են 1,3 տրիլիոն անգամ, երբ 1923 թ. դրամական համակարգի բարեփոխման ժամանակ մեկ նոր մարկը փոխվում էր մեկ տրիլիոն հին մարկի հետ: Հունգարիայում 1946 թ. մեկ ֆորինտն ըստ նախապատերազմյան ժամանակաշրջանի հավասար էր՝ $829 \cdot 10^2$ ֆորինտ: Հիպերինֆլյացիան վկայում է երկրի դրամային տնտեսության խորը ճգնաժամի և տնտեսական պրոցեսների անկառավարելիության մասին:

Խրոնիկ կամ ստագֆլյացիա, երբ ինֆլյացիան զուգորդվում է արտադրության անկմամբ և գների անընդհատ աճով:

Կախված ինֆլյացիայի երկարաժամկետությունից՝ բոլոր երկրներում արժեզրկումն անցնում է 3 փուլ՝ ժամանակաշրջան: *Առաջին փուլում* դրամի արժեզրկման տեմպերը ետ են մնում էմիսիայի տեմպերից: Դրա պատճառն այն է, որ ինֆլյացիայի սկզբում ապրանքների գների աճի շնորհիվ մեծանում են տնտեսության եկամուտները, որից շահույթի մի մասը կապիտալացվում է՝ ազդելով արտադրական հարաբերությունների վրա, մեծանում է գրադվածությունը և համախառն ազգային արդյունքը, իսկ դրամական զանգվածի աճն անմիջապես չի ազդում ապրանքների գների վրա, այլ ավելանում է կանխիկ և անկանխիկ դրամաշրջանառությունը, կրճատվում է ապրանքների *սպառիկ վաճառքը*, որի շնորհիվ մեծանում է կանխիկով վճարումների ծավալը՝ արագացնելով եկամտի ստացման հնարավորությունը:

Երկրորդ փուլում ինֆլյացիայի տեմպերը գերազանցում են էմիսիայի տեմպերը: Դրա պատճառն այն է, որ երկրորդ փուլում կրճատվում է իրացվող ապրանքների քանակը կամ հետագայում ավելի թանկ գներով վաճառելու նպատակով դրանք պահեստավորում (թաքցնում) են: Այդ դեպքում զարգանում է ապրանքների սպեկուլյացիա. ապրանքը գնում են ավելի թանկ վերավաճառելու

նպատակով: Այս դեբում ապրանքների գների աճը կրճատում է վարկային ներդրումները, բարձրանում են վարկի տոկոսադրույքները, խախտվում են միջազգային վարկային հարաբերությունները, արժեզրկված փողեր ունեցող երկրներից խուսափում են վարկ վերցնել, ընկնում է արտարժույթի փոխարժեքը, դրանով խախտվում են միջազգային հաշվարկները: Այս փուլում պետությունը միջոցառումներ է ձեռնարկում ազգային փողը (արժույթ) կայունացնելու համար:

Երրորդ փուլում մեկ բարձրանում է ինֆլյացիան, մեկ աճում է էմիսիան՝ միմյանց հերթափոխելով, ինչը բնորոշ է ժամանակակից շուկայական տնտեսությանը:

1.4. Ինֆլյացիայի դրսևորման ձևերը

Գրամական համակարգում արժեզրկումը (ինֆլյացիա) բացասական երևույթ է, որն առաջանում է նախ փողի, ապա ապրանքների արժեզրկման հետևանքով և դրսևորվում է վերարտադրության փուլում: Արժեզրկումն առաջանում է տնտեսական հարաբերությունների անհամամասնական զարգացմամբ ու դրամաշրջանառության խախտմամբ: Ուսումնասիրելով ինֆլյացիայի առաջացման բոլոր պատճառները՝ պարզ է դառնում, որ ինֆլյացիան հետևանք է դրամաշրջանառության տնտեսական օրենքի խախտման, երբ շրջանառության մեջ դրամի քանակը չի համապատասխանում առկա ապրանքաշրջանառության ծավալներին, և դրամի շրջանառության արագությունն անհամաչափ է, խախտված են տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական հարաբերությունները: Ապրանքաշրջանառությունը կորցրել է իր իրացվելիության մակարդակը, իսկ դրամը կորցրել է իր գնողունակությունը: Հետևաբար՝ ինֆլյացիան դրսևորվում է երկու ձևով.

- 1) ապրանքների նկատմամբ,*
- 2) ոսկու նկատմամբ:*

Առաջին՝ ապրանքների նկատմամբ փողի արժեզրկման երևույթն առաջանում է այն դեպքում, երբ շրջանառության մեջ մեծանում է դրամների քանակը, ինչի հետևանքով բարձրանում է ապրանքների նկատմամբ պահանջարկ, ինչն արտահայտվում է ապրանքների գրների աճով: Գների աճը նվազեցնում է շրջանառություն մտած փողի գնողունակությունը, և փողը չի շրջանառվում, սառեցվում է և եկա-

մուտ չի ստեղծում կամ արժեքներ չեն ստեղծվում, և շրջանառությունից դուրս մնալով՝ դրամական զանգվածը (մասսա) արժեզրկվում է:

Իսկ ինֆլյացիայի երկրորդ ձևը՝ ոսկու նկատմամբ, արժեզրկման երևույթը դրսևորվում է երկու ցուցանիշներով.

ա) *դիզաժյոն*,

բ) *լաժի*:

Այսպես՝ դիզաժյոն ցուցանիշն արտահայտվում է նվազման երևույթով, երբ թղթադրամների կուրսը ընկնում է ոսկու կամ ապրանքների նկատմամբ, այն հաշվարկվում է տոկոսներով: Օրինակ՝ երբ 100 դոլարին համարժեք դրամով կարող են գնել 25 դոլար արժողությամբ ապրանք, այսինքն՝ 75 դոլարով նվազում է դրամի գնողունակությունը կամ, ինչպես ասում են, ապրանքի գինը բարձրացել է դրամով:

Դիզաժյոնը լատիներեն բառ է, որը նշանակում է *վնաս*: Այստեղ վնասը կազմել է 75 դոլար, այսինքն՝ դիզաժյոն ցուցանիշը ցույց է տալիս ոսկու կամ ապրանքների նկատմամբ փողի արժեզրկումը և արտահայտվում է բացարձակ ցուցանիշով: Իսկ ապրանքների գների աճն առաջացնում է թղթադրամների կուրսի նվազում ոսկու կամ ապրանքների նկատմամբ:

Լաժի իտալերեն բառ է, որը նշանակում է *պարզ կամ վերադիր (աճ)*: Այն արտահայտում է դրամի արժեզրկման մակարդակը՝ արտահայտված տոկոսներով: Լաժը այն պարզև է, որ ստանում են դրամատները, երբ թղթադրամի կուրսը ընկած է և արժույթը արտարժույթով փոխանակելու ժամանակ ստացվում է թղթադրամների աճ շրջանառության մեջ, ինչը մեծացնում է դրամական զանգվածը շրջանառությունում, և երբ այդ թղթադրամներն ապրանքներով ապահովված չեն, ապա այդ դրամները չեն շրջանառվում, սառեցվում են և արժեզրկվում: Հետևաբար լաժի ցուցանիշը ոսկու պաշտոնական գնի վերադիրն է՝ արտահայտված թղթադրամներով կամ վարկադրամներով: Օրինակ՝ մինչև 1971 թվականը ոսկու պաշտոնական գինը կազմել է 35 դոլար, իսկ շուկայում այն իրացվել է 90 դոլարով, 1973 թ. ոսկու պաշտոնական (պետական) գինը դարձել է 42,2 դոլար, իսկ շուկայում այն վաճառվում էր 162 դոլարով: Այս օրինակներում տարբերությունը կազմում է *լաժը*: Այսինքն՝ լաժը դրամի աճն է շրջանառությունում, որը նույնպես արժեզրկում է առաջացնում, և թղթադրամներն արժեզրկվում են ոսկու կամ ապրանքների նկատմամբ:

Գների դինամիկան բնութագրող պարզեցված մոդել է գնաճի դինամիկայի վերլուծությունը, որպես ինֆլյացիայի դրսևորման ձև, այն ունի P-STAR մոդելը, որը մշակված է ՀՀ-ում: Այս մոդելը թույլ է տալիս կարճաժամկետ գնային փոփոխությունները կանխատեսել որպես մի գործընթաց, որի միջոցով գների փաստացի մակարդակը համապատասխանեցվում է գների հավասարակշիռ մակարդակին: P-STAR մոդելի կիրառմամբ ստացված գնային ճեղքվածքը ($P^* - P$) կարող է մեկնաբանվել որպես գների հետագա փոփոխությունների կանխատեսման ուղենշային գործիք (ինդիկատոր) կամ, այլ կերպ ասած, արտահայտում է տվյալ տնտեսության գնաճային ներուժը: P-STAR մոդելի կառուցման հիմքում փողի քանակական տեսության հայտնի հավասարումն է.

$$P + y = m + V, \quad (1)$$

որտեղ P -ն գների մակարդակն է, y -ը՝ իրական ՀՆԱ-ն, m -ը՝ փողի առաջարկը, V -ն՝ փողի շրջապտույտի արագությունը (բոլոր փոփոխականներն ունեն լոգարիթմական արտահայտություն):

Համաձայն P-STAR մոդելի՝ երկարաժամկետ հավասարակշիռ գինը (P^*) որոշվում է հետևյալ կերպ.

$$P^* = m + V^* - y^*, \quad (2)$$

որտեղ P^* -ը երկարաժամկետ հավասարակշիռ գինն է, V^* -ը՝ փողի շրջապտույտի արագության հավասարակշիռ մակարդակը, y^* -ը՝ ՀՆԱ-ի պոտենցիալ մակարդակը:

(1) և (2) հավասարումների տարբերության արդյունքում ստացվում է գների ճեղքվածքը ($P^* - P$) կամ սղաճը, կամ գնաճը.

$$GAP = P^* - P = (y - y^*) + (V^* - V): \quad (3)$$

Վերոհիշյալ արտահայտությունից նկատելի է, որ գների ճեղքվածքը (փոփոխություն) երկու այլ ճեղքվածքների համակցում է, իսկ $(y - y^*)$ -ը արտադրական հզորությունների օգտագործման ճեղքվածքն է կամ ՀՆԱ-ի ճեղքվածքը (GDP gap), $(V^* - V)$ -ն՝ իրացվելիության ճեղքվածքը (velocity gap):

Մի շարք տնտեսագետների և նրանց կողմնակիցների կարծիքով՝ գնաճի հիմնական պատճառը գների երկարաժամկետ հավասարակշիռ մակարդակը (P^*) և գների ընթացիկ մակարդակի միջև առկա տարբերությունն է, որն անվանել են *P-STAR* մոդել: Նրանք պնդում են, որ փողի ավելցուկային առաջարկը, որը դեռևս չի արտացոլվել ընթացիկ գներում, կարող է հանգեցնել փողի հավասարակշիռ

մակարդակից փողի շրջապտույտի արագության կրճատմանը, կան ՀՆԱ-ն բարձրացնել իր պոտենցիալ մակարդակից: Այս ամենի արդյունքում տնտեսության մեջ առաջանում են գնաճային ճնշումներ: Այս ամենից հետևում է, որ երբ իրական ՀՆԱ-ն և փողի շրջապտույտի արագությունն իրենց հավասարակշիռ մակարդակի վրա են, ապա գների փոփոխությունները համընթաց են փողի առաջարկի փոփոխություններին, և գնաճը դրամավարկային ֆենոմեն է: P-STAR մոդելը, մեր կարծիքով, կարելի է վերափոխել նաև *գնաճի հավասարման*.

$$\pi_1 = d(P_{t-1}^* - P_{t-1}) + \pi_1 \quad (4)$$

կամ
$$\pi_1 = Y_1(y_{t-1} - y_{t-1}^*) + Y_2(V_{t-1}^* - V_{t-1}) + \pi_1: \quad (5)$$

Բացի դրանից՝ ներկայացնենք նաև Հայաստանի Հանրապետության համար մշակված P-STAR մոդելի ռեգրեսիոն վերլուծության արդյունքները: Ընդ որում՝ ՀՆԱ-ի և փողի շրջապտույտի արագության՝ համապատասխանաբար y^* և V հավասարակշիռ մակարդակները հաշվարկվել են *Հողիկ-Փրեսքոթի* միջոցով: Այն մի մոդել է, որտեղ ի մի է բերվում Ֆիլիպսի կորը և գնաճի մոնետարիստական մոդելը: Այսինքն՝ գնաճը մի անգամ որպես ապրանքային շուկայի անհավասարակշռության արդյունք, մյուս անգամ մոնետարիստական գնաճը որպես փողի շուկայի անհավասարակշռության արդյունք:

Ընդհանրապես գնաճը կանխատեսվում է նաև որպես պարտադիր սպասվող, անհրաժեշտ պայման և ընդունվում է դրա թույլատրելի չափը, որի անհրաժեշտությունը պայմանավորված է որոշակի ապրանքների գների պարտադիր աճով: Օրինակ՝ ՀՀ-ում թույլատրելի, անհրաժեշտ, և վերջապես, պարտադիր է *3 % գնաճը*: Համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի բացասական ազդեցությունը ՀՀ տնտեսության վրա ավելի է խորացել տարվա երկրորդ եռամսյակում՝ հանգեցնելով շուրջ 23,1 % տնտեսական անկման: Իսկ 2009 թ. հունվար-հունիս ամիսներին տնտեսական անկումը կազմել է 16,3 %, ինչի հիմնական պատճառը շինարարության և արդյունաբերության ճյուղերում արձանագրված աննախադեպ նվազումն է: Չնայած տնտեսական անկման բարձր տեմպերին՝ հաշվետու ժամանակահատվածում տնտեսության անվանական աշխատավարձերը որոշ չափով բարձրացել են (մոտ 10 %), ինչն արտահայտվել է ինչպես բյուջետային ֆինանսավորում ունեցող կազմակերպությունների աշխատավարձերի աճով, այնպես էլ աշխատանքի

շուկայում առկա աշխատավարձի ճշգրտման կոշտություններով: Գործազրկության մակարդակը ևս որոշակի ժամանակային խզումով արձագանքել է տնտեսական անկման տեմպերին: Արդյունքում աշխատանքի արտադրողականությունը նվազել է արագ տեմպերով, ինչն աշխատավարձերի աճի պայմաններում հանգեցրել է միավոր աշխատուժի ծախսերի աճի: Այս զարգացումների արդյունքում աշխատանքի շուկայի կողմից սպառողական շուկայում որոշակի գնաճային ճնշումներ են առաջացել:

1.5. Հակահնֆլյացիոն քաղաքականության հիմնական ուղղությունները

Հայաստանի Հանրապետությունում ինֆլյացիայի բնույթը և այն խորացնող պայմանները բնորոշ չեն զարգացած տնտեսություն ունեցող երկրների համար: Քանի որ մեր երկրում տնտեսական և քաղաքական, դրամավարկային և վերարտադրական խնդիրները լուծման կարիք ունեն, ապա արժեզրկման տեմպերը և դրա հիմնական ուղղությունները ևս կարգավորման կարիք ունեն: Ինչպես գիտենք, Հայաստանը շուկայական հարաբերությունների անցավ պլանային համակարգի յուրօրինակ ինֆլյացիայից հետո, որին սկսեցին ճնշել ծախսերի ինֆլյացիայի հզոր գործոնները: Համատարած ապրանքային դեֆիցիտի ֆոնի վրա առաջացել է նյութական և արտաբժութային ռեսուրսների հսկայական արտահոսք դեպի մոտակա և հեռավոր արտասահման, հայրենական արտադրությունը դուրս է մղվել շուկայից ներմուծողի կողմից, ԽՍՀՄ տրոհման հետևանքով նկատվեց տնտեսական կապերի մասշտաբային խզում: Այս ամենի հետևանքով ՀՀ-ում թուլացել էր ներքին տնտեսական համագործակցությունը և տեղի էր ունեցել տնտեսության աղետալի անկում, քանդվել էր արտոնված տնտեսությունը, իսկ արհեստականորեն առկա էր ինֆլյացիան, աճել էին չվճարումները բոլոր տնտեսական կառույցներում, կուտակվել էր հսկայական ծավալներով ներքին և արտաքին պարտքը:

Ինֆլյացիայի հատուկ բնույթը պահանջում է վերջինիս կարգավորման հատուկ մեթոդներ, որոնք համապատասխանում են ժամանակակից իրական պայմաններին: Ուստի ինֆլյացիոն ծրագիրը պետք է հաշվարկի շուկայական հարաբերությունների իրական զարգացումը և պետական կարգավորման միջոցով կիրառվեն հնա-

րավոր շուկայական մեխանիզմներ, որոնք կդառնան հակաինֆլացիոն քաղաքականության հիմնական ուղղությունը:

Հակաինֆլացիոն քաղաքականության նպատակը վերահսկողության սահմանումն է ինֆլացիայի վրա և հասնում է ինֆլացիայի աճի այնպիսի տեմպերի, որոնք ընդունելի կլինեն ժողովրդատնտեսության համար: Հայաստանում ինֆլացիայի կանխման արգելակող դրամավարկային քաղաքականության փորձերը ունեցել են ավելի ծանր հետևանքներ, քան ինքը ինֆլացիան: Արդյունքում տրնտեսությունը անկում է ապրում արտադրության մակարդակի իջեցման հետևանքով, տնտեսության բոլոր ճյուղերում աճում է անվճարունակությունը: Այդպիսի քաղաքականությունը բացասական հետևանքներ է առաջացնում նաև սոցիալական ոլորտում. աճում է գործազրկությունը, տեղի են ունենում աշխատավարձի, թոշակների, նպաստների վճարումների ձգձգումներ, և կտրուկ իջնում է բնակչության կենսամակարդակը: Քանի որ Հայաստանում շուկայական քաղաքակիրթ հարաբերությունները դեռևս նոր ձևավորման փուլում են և ապապետականացման ու սեփականության մասնավորեցման պրոցեսները երկրում դեռևս չեն ավարտվել, ապա անհրաժեշտ են տրնտեսական բարեփոխումների մեծամասշտաբ աշխատանքներ, պետական ֆինանսական դիրքորոշում առավել հստակ մոտեցումներ, որոնք ուղղված կլինեն տնտեսության ֆինանսական կայունացման և տնտեսական աճի նախադրյալների ստեղծմանը:

Ինֆլացիայի դեմ պայքարի հիմնական գործոն է տնտեսական անկման, չվճարումների, ճգնաժամի, ներդրումային ակտիվության նվազման հաղթահարումը և կայուն շուկայական ենթակառուցվածքների ձևավորումը: Այսպիսով՝ տնտեսության համար հատուկ նշանակություն է ստանում ժողտնտեսության գերակա ճյուղերին աջակցումը, արտադրանքի մրցակցության խթանումը տնտեսություններում: Ստեղծված պայմաններում հակաինֆլացիոն քաղաքականության մեջ մեծ դեր ունեն կառուցվածքային բարեփոխումները և տնտեսությունների հարմարեցումը շուկայի պահանջներին: Ինֆլացիայի դեմ պայքարի որոշիչ դրույթ է պետական կառավարման կառուցվածքի վերականգնման հնարավորությունը և գների ու եկամուտների վերահսկողությունը, նյութական ու ֆինանսական ռեսուրսների բաշխումը և վերաբաշխումը, ազատական շուկայական գների գերակայությունը: Իհարկե, պահպանվում է պետության կանոնակարգող դերը էներգակիրների, մոնոպոլ (մենաշնորհային) կառույց-

ների արտադրանքի, ապրանքների, տրանսպորտային ծառայությունների գների համար:

Շուկայական հարաբերություններին անցման ժամանակ անհրաժեշտ է դառնում քաղաքակիրթ մասնավորեցումը՝ հաշվի առնելով իրական տնտեսական, տեխնոլոգիական և էկոլոգիական պահանջները հասարակության, մասնավորեցվող գույքի իրական գնահատման հիմքի վրա պետք է ապահովվի համապատասխան միջոցների մուտքը պետական բյուջե, իսկ անհրաժեշտ արդյունքի հասնելու համար կարևոր է սեփականության բոլոր տեսակների խելացի ու համամասնական տեղաբաշխում: Այս բարեփոխումների արդյունքում կարող է իրականացվել մակրոտնտեսական քաղաքականություն, որը կնպաստի անհրաժեշտ ապրանքների, վարկերի, արտարժույթի, ֆոնդային և անշարժ գույքի շուկաների ձևավորմանն ու զարգացմանը: Այս գործում մեծ դեր ունի ԱՊՀ երկրների հետ համագործակցող երկրների տնտեսական կապերի ակտիվացումը: Ինֆլյացիայի վրա ազդող ֆինանսական գործոնը կապված է հարկահավաքման, հարկադրման քաղաքականության հետ: Ընդ որում՝ հակաինֆլյացիոն քաղաքականության մեջ հատուկ ուշադրություն պետք է դարձվի հարկային համակարգի կատարելագործմանը.

- գանձվող հարկերի նվազեցում,
- բյուջեի ֆինանսավորման աղբյուր հանդիսացող գնաճից հրաժարում, որի համար անհրաժեշտ է վերագնահատել հիմնական միջոցները (սեփական կապիտալ), կատարել ձեռնարկությունների եկամտի ծավալները սահմանափակող բոլոր միջոցների ինդեքսացիա, եկամուտների և վնասների հաշվետվությունների հավաստի ցուցանիշների ամրագրում և այլն,
- հարկերի վճարումների վերանայում, մասնավորապես՝ խոշոր հարկատուների կողմից, ներառյալ տնտեսության ծախսերը, որոնք խթանում են գների աճին, կենսաթոշակային հիմնադրամի հատկացումներին, սոցիալական ապահովագրության հիմնադրամին, բնակչության զբաղվածության և այլն,
- հարկային մեթոդների փոփոխում,
- պետական պարտքի վերանայում և մեղմացում,
- համապետական և տեղական բյուջեների վերաբաշխման ֆունկցիայի կարգավորում:

Հակահինֆլյացիոն քաղաքականության կարևոր ուղղություններն են արտարժույթային և ֆինանսական շուկաների հետագա զարգացումը և պետական կարգավորումը, ինչպես նաև արտարժույթի (վալյուտա) կուրսի ձևավորման մեխանիզմների կատարելագործումը: Արտատնտեսական գործունեության հիմքում շարունակում են մնալ արտահանման զարգացումը և դրա բազայի հզորացումը, պահանջում է արդյունավետ արտահանման և արտարժույթի վերահսկողության ապահովում, ինչի արդյունքում կապիտալի արտահանման գործընթացի կանխումը և օտարերկրյա կապիտալի ներկրումը կխթանի բանկերի և կառավարության նկատմամբ վստահության վերականգնումը: Անհրաժեշտ է նվազեցնել ինֆլյացիայի արտաքին գործոնները մաքսային մուծումների կիրառման հաշվին, ինչպես նաև պետք է սահմանափակել տնտեսության դոլարիզացիան, քանի որ դոլարը ծառայում է որպես դրամին գույքահեռ արժույթ: Ինֆլյացիայի կասեցման համար մեծ արժեք կարող է ունենալ արտահանման և ներմուծման գործընթացը, քանի որ խոսքը գնում է արտահանման հումքային ձևից պատրաստի արտադրանքի ձևին, ապա դրա հիմքում տարեկան անհետանում են տասնյակ միլիարդավոր դոլարներ, ինչը տնտեսության անկման պատճառ է դառնում, կրճատվում է ՀՆԱ-ն, մեծանում է գործազրկությունը, ծավալվում է միգրացիան:

Հակահինֆլյացիոն քաղաքականության անցկացման որոշիչ դերերից մեկն էլ ՀՀ ԿԲ-ն է, որն իրականացնում է դրամավարկային կարգավորում: Այն պետք է ուղղված լինի ոչ միայն ինֆլյացիայի նվազեցմանը, այլ նաև առավել հավասարակշռված և կայուն տնտեսության զարգացմանը, ինչպես նաև կանխիկ դրամական միջոցների շրջանառության արագության սահմանափակմանը, և ձգտի դրա կառուցվածքի բարելավմանը: Հակահինֆլյացիոն քաղաքականության համար անհրաժեշտ է վարկային էմիսիայի ուղղակի վերահսկում, որը նախատեսված է տնտեսական կապերի և բանկային հանկարգի վերականգնման, ինչպես նաև արտադրության աճի համար: Ինֆլյացիայի կասեցման համար անհրաժեշտ է առևտրային բանկերի ներդրումային ակտիվության խթանում, ինչպես դա ընդունված է ողջ աշխարհում:

Ինֆլյացիայի դեմ պայքարում մեծ նշանակություն ունի ինչպես տնտեսավարող սուբյեկտների, այնպես էլ բնակչության կողմից ինֆլյացիոն սպասումների կորուստը, որն էապես պայմանավորված է

երկրում տիրող տնտեսական և քաղաքական կայունությամբ, ինչպես նաև ՁԼՄ-ների առավել հավասարակշռված ելույթներով: Հակահինֆլյացիոն քաղաքականության հաջող իրականացումը հնարավոր է համապատասխան նորմատիվային ակտերի առկայության դեպքում, որոնք կկարգավորեն շուկայական հարաբերությունների բոլոր բնագավառները և գոյություն ունեցող օրենքների կիրառման բոլոր պարտադիր պայմանները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ասատրյան Բ. Բանկային գործ. - Եր., 2004:
2. Բագրատյան Ա. Բանկային գործ.- Եր., 2003:
3. Ղալումյան Լ.Տ. Բանկային և վարկային համակարգը շուկայական հարաբերություններում. - Եր., 1996:
4. Բաղանյան Լ. Բանկային գործի հիմունքներ. - Եր., 2003:
5. Дробозина Л.А. Финансы, денежное обращение и кредит. – М., 2000.
6. Балабанова И.Т. Деньги и финансы. – Минск, С-Пб., 2000.
7. Деньги, кредит, банки / Под ред. О.И. Лаврушина. – М., 2005.

Ստորագրված է տպագրության 28.12.2010թ..
Թղթի չափսը 60x84 $\frac{1}{16}$, 1,75 տպ. մամուլ, 1,4 հրատ. մամուլ
Պատվեր 11: Տպաքանակ 200:

ՀՊԱՀ-ի տպարան, Տերյան 74